

Ερευνητική εργασία Research article

Αναπαραστάσεις της ψυχικής ασθένειας στον Ελληνικό Τύπο: 2001 vs 2011

Μ. Οικονόμου,^{1,2} Ε. Λουκή,¹ Μ. Χαρίτση,¹ Τ. Αλεξίου,¹ Α. Πατελάκης,¹
Α. Χριστακάκη,² Γ.Ν. Παπαδημητρίου²

¹Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΨΥ),

²Α΄ Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών, Αιγινήτειο Νοσοκομείο, Αθήνα

Ψυχιατρική 2015, 26:93–105

Τα ΜΜΕ έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης εικόνας του ψυχικά ασθενούς και στη διαιώνιση του στίγματος που τον συνοδεύει. Πλήθος μελετών παγκοσμίως συγκλίνουν στη στιγματιστική «μηντιακή» παρουσίαση των ατόμων με ψυχικές διαταραχές, με κυρίαρχη αναπαράσταση αυτή που παραπέμπει στη βία και την επικινδυνότητα. Η παρούσα μελέτη αποσκοπεί στην ποσοτική και ποιοτική διερεύνηση των αναπαραστάσεων της ψυχικής νόσου στον Ελληνικό τύπο και, ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία με αντίστοιχη μελέτη του 2001, στην αποτύπωση πιθανών αλλαγών στη «μηντιακή» προσέγγιση της ψυχικής νόσου κατά την τελευταία δεκαετία. Το δείγμα αποτέλεσαν τα αναφερόμενα στην ψυχική ασθένεια δημοσιεύματα των εφημερίδων πανελλαδικής κυκλοφορίας κατά τη χρονική περίοδο Ιούλιος–Νοέμβριος 2011. Πραγματοποιήθηκε θεματική κατηγοριοποίηση των δημοσιευμάτων και, στη συνέχεια, επεξεργασία και ανάλυσή τους βάσει της χρήσης στιγματιστικών λέξεων, της αναπαραγωγής διαδοσμένων μύθων σχετικά με την ψυχική ασθένεια, της συνολικής «διάθεσής» τους (στιγματιστικής, ουδέτερης ή αντι-στιγματιστικής), καθώς επίσης και του σημασιολογικού πλαισίου μεταφορικής χρήσης ψυχιατρικών όρων. Η θεματική κατηγοριοποίηση αναδεικνύει ως πολυπληθέστερη κατηγορία των δημοσιευμάτων του 2011 αυτή που αφορά στην οικονομική κρίση, ενώ ακολουθεί η κατηγορία που αφορά στη μεταφορική χρήση ψυχιατρικών όρων. Η σύγκριση μεταξύ των αποτελεσμάτων του 2001 και του 2011 εμφανίζει τις αναπαραστάσεις της ψυχικής ασθένειας βελτιωμένες σχετικά με το παρελθόν και καταδεικνύει υποχώρηση της στιγματιστικής «διάθεσης» των δημοσιευμάτων, ειδικά ως προς τη σχιζοφρένεια, γεγονός που συνοδεύεται από θεαματική αύξηση των ουδέτερων απέναντι στον ψυχικά πάσχοντα κειμένων. Η υποχώρηση της τάσης για συναισθηματικά φορτισμένες περιγραφές και η στροφή των δημοσιογραφικών πρακτικών προς πιο αντικειμενικές παρουσιάσεις μπορεί να αποδοθεί στις στοχευμένες στον χώρο των ΜΜΕ αντι-στιγματιστικές παρεμβάσεις που έχουν γίνει κατά την τελευταία δεκαετία. Ωστόσο, η έκφραση στίγματος φαίνεται να ακολουθεί λανθάνουσες οδούς, όπως προκύπτει από τις σημασιολογικές υποδηλώσεις της μεταφορικής χρήσης ψυχιατρικών όρων και την επίμονη προβολή της ψυχικής νόσου (ως αδιαφοροποίητης οντότητας) επ' αφορμή βίαιου εγκλήματος.

Λέξεις ευρητηρίου: Ψυχική ασθένεια, στίγμα, ΜΜΕ, βία, οικονομική κρίση.

Εισαγωγή

Το στίγμα που συνοδεύει τις ψυχικές διαταραχές αποδεικνύεται ανθεκτικό στον χρόνο, παρά την επισημονική πρόοδο και τον εξορθολογισμό των αντιλήψεων. Οι αρνητικές κοινωνικές στάσεις απέναντι στα άτομα με ψυχική νόσο, απηχώντας δοξασίες του παρελθόντος, ενσαρκώνονται, στην πιο πρόσφατη εκδοχή τους, σε φόβους διατάραξης και απειλής. Στη διαμόρφωση της σύγχρονης εικόνας του ψυχικά ασθενούς και στη διαιώνιση του στίγματος, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) φαίνεται να έχουν παίξει καθοριστικό ρόλο.

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '70, ερευνητικά ευρήματα καταδεικνύουν ότι, κυρίως σε λαϊκά έντυπα και τηλεοπτικά προγράμματα ψυχαγωγικού χαρακτήρα, η εικόνα του ψυχικά ασθενούς προβάλλεται σταθερά σε σύνδεση με το βίαιο έγκλημα,¹⁻³ συχνά με διάθεση διασυρμού και τρομολαγνείας.⁴ Έκτοτε, πλήθος μελετών παγκοσμίως επιβεβαιώνει τέτοιες στερεοτυπικές και στιγματιστικές απεικονίσεις στα ΜΜΕ, συμπεριλαμβανομένου του «αντικειμενικού» ειδησεογραφικού λόγου.⁵⁻¹⁰ Επί δύο και πλέον δεκαετίες, όπως προκύπτει από την ανασκόπηση των Klin & Lemish,¹¹ οι σχετικές μελέτες καταγράφουν διαστρεβλωμένες αναπαραστάσεις του ψυχικά ασθενούς και έναν τρόπο μηντιακής παρουσίασης που αποσκοπεί στον εντυπωσιασμό και τη συγκινησιακή διέγερση του κοινού. Οι ακρότητες και οι συγκρούσεις προσδιορίζουν την «εμπορική αξία» της είδησης. Συνεπώς τα βίαια ή ακραία περιστατικά, το έγκλημα, η επικινδυνότητα ή και η θυματοποίηση του ψυχικά πάσχοντα, είναι αυτά που κατεξοχήν προβάλλονται ως αναφορά στην ψυχική νόσο.

Η αναπαράσταση της ψυχικής ασθένειας σε σύνδεση με την εγκληματικότητα είναι αυτή που προμοδοτείται από τις «μηντιακές» αναπαραστάσεις και στην Ελλάδα.¹² Στομφώδεις εκφράσεις που αναπαράγουν το στίγμα –π.χ. ο «ψυχοπαθής δολοφόνος», ο «σχιζοφρενής με το πριόνι»–¹³ βρέθηκαν να εμφανίζονται κατ' επανάληψη στον ελληνικό τύπο, σε περιγραφές γεγονότων της επικαιρότητας που δεν συνδέονταν τεκμηριωμένα με την παρουσία ψυχικής ασθένειας. Καθώς συχνά ο δράστης ενός στυγερού εγκλήματος παρουσιάζεται αβασάνιστα από τα ΜΜΕ ως «ψυχικά διαταραγμένος», στην κοινή λογική δημιουργείται η εντύπωση πως όποιος αντιμετωπίζει ψυχολογικά

προβλήματα είναι βίαιος, επικίνδυνος, ικανός για έγκλημα. Διεθνή στοιχεία επιβεβαιώνουν πως κατ' αυτόν τον τρόπο η ακραία βία αντιμετωπίζεται ως αποτέλεσμα ψυχικής ασθένειας και, αντιστρόφως, η εικόνα του ψυχικά ασθενούς παραπέμπει σε σοβαρά εγκλήματα.⁵⁻⁶ Πέρα από το στερεότυπο της βίας και της επικινδυνότητας, η απεικόνιση του ψυχικά ασθενούς από τα ΜΜΕ ως δυσλειτουργικού, ανίκανου να εργασθεί και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ζωής είναι επίσης χαρακτηριστική. Περιγραφές της ανθρώπινης δυστυχίας που προκαλούν τον οίκτο, επικεντρωμένες στην εξαθλίωση της ποιότητας ζωής ή στις συνθήκες εγκλεισμού, επίσης κινητοποιούν το συναίσθημα και αποτελούν «ελκυστικό μηντιακό» περιεχόμενο.^{7,10}

Μια άλλη, περισσότερο λανθάνουσα οδός αναπαραγωγής του στίγματος από τα ΜΜΕ είναι η μεταφορική χρήση όρων σχετιζόμενων με την ψυχική ασθένεια,¹⁴ συχνή και στην καθημερινή γλώσσα. Σε αυτή την περίπτωση, η μεταφορική διατύπωση αποτελεί ένα εκφραστικό μέσο χωρίς σαφή στιγματιστική πρόθεση για την ψυχιατρική οντότητα στην οποία αναφέρεται. Ωστόσο, λειτουργώντας κατά κανόνα ως παραπομπή σε ιδιότητες που θεωρούνται χαρακτηριστικές των ψυχικά ασθενών, η μεταφορική αυτή χρήση αναπαράγει τα σχετικά στερεότυπα και επιτείνει έτσι την αρνητική σημασιολογική φόρτιση που συνοδεύει την ψυχική νόσο στις αναπαραστάσεις του κοινού. Ειδικότερα, ως προς τον όρο «σχιζοφρένεια», η συχνότητα με την οποία απαντάται σε μεταφορικό πλαίσιο θεωρείται ότι αντανάκλα τη διαχρονικότητα και την ένταση του στίγματος που συνοδεύει τη νόσο.¹⁵ Στον δημοσιογραφικό λόγο η μεταφορική χρήση της «σχιζοφρένειας» έχει βρει εφαρμογή σε πλήθος πεδίων: στην πολιτική επικαιρότητα, στην οικονομία, στα κοινωνικά προβλήματα, ακόμα και σε δελτία καιρού, στην αθλητική ειδησεογραφία ή στην περιγραφή των ακραίων ρυθμών και αντιφάσεων του σύγχρονου τρόπου ζωής.¹⁶

Η μελέτη του αντίκτυπου των «μηντιακών» αναπαραστάσεων της ψυχικής νόσου στην αναπαραγωγή και διαιώνιση του στίγματος αποτελεί μια από τις συνεχείς δραστηριότητες του Προγράμματος «αντι-στίγμα» του Ερευνητικού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου Ψυχικής Υγιεινής (ΕΠΙΨΥ). Η ηλεκτρονική παρακολούθηση, αποδελτίωση και ανάλυση δημοσιευμάτων που σχετίζονται με την ψυχική νόσο

επιτρέπει την ερευνητική θεμελίωση των δράσεων αποστιγματισμού που υλοποιεί το Πρόγραμμα, στον τομέα της επικοινωνίας με το ευρύ κοινό, της εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης ειδικών ομάδων του πληθυσμού (όπως οι επαγγελματίες των ΜΜΕ), αλλά και της επιστημονικής υποστήριξης δικτύων συνηγορίας για τα δικαιώματα των ατόμων με ψυχικές διαταραχές.

Το 2001, η πρώτη συστηματική μελέτη αποσπασμάτων τύπου που αναφέρονταν στην ψυχική ασθένεια από το Πρόγραμμα «αντι-στίγμα»¹² αποτύπωσε μια εικόνα συναφή με τα διεθνή ερευνητικά στοιχεία. Το δείγμα αποτέλεσαν 204 άρθρα εφημερίδων και περιοδικών που δημοσιεύθηκαν κατά την περίοδο Ιούλιος–Νοέμβριος του 2001, τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν στις εξής θεματικές ενότητες: δομές ψυχικής υγείας (40,2%), αγχώδεις διαταραχές (19,1%), συναισθηματικές διαταραχές (13,7%), προσωπικές γνώμες (13,7%) και σχιζοφρένεια (13,2%). Το 10,3% των δημοσιευμάτων βρέθηκαν να είναι στιγματιστικά, με επικρατέστερη αναπαράσταση για την ψυχική ασθένεια –και ειδικότερα για τη σχιζοφρένεια– τη σύνδεσή της με τη βία και την επικινδυνότητα. Τα δημοσιεύματα που αναπαρήγαγαν στιγματιστικές αναπαραστάσεις έφεραν εμφατικούς τίτλους και καταλάμβαναν πολύ μεγαλύτερη έκταση, σε σχέση με τα ουδέτερα ή τα αντι-στιγματιστικά άρθρα. Επίσης, από την έρευνα προέκυψε ότι τα μισά από τα άρθρα (γραμμένα από δημοσιογράφους) συμπεριλάμβαναν απόψεις και σχόλια ειδικών επιστημόνων και το 1/4 των δημοσιευμάτων έκανε αναφορά σε σχετική επιστημονική έρευνα· ωστόσο, μόλις το 6,9% είχε γραφεί από ειδικούς, ενώ απουσίαζε η «φωνή» των ίδιων των ασθενών, των οικογενειών τους ή των οργανώσεων που τους εκπροσωπούν.

Η παρούσα έρευνα, δέκα χρόνια μετά, αποσκοπεί να αποτυπώσει τη σύγχρονη «μηντιακή» ατμόσφαιρα αναφορικά με την ψυχική ασθένεια και, ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία με την έρευνα του 2001, να διερευνήσει πιθανές αλλαγές ως προς το στίγμα και την αναπαραγωγή του στα ΜΜΕ κατά την τελευταία δεκαετία. Η μελέτη των αναφερόμενων στην ψυχική ασθένεια δημοσιευμάτων σε εφημερίδες πανελλαδικής κυκλοφορίας κατά τη χρονική περίοδο Ιούλιος–Νοέμβριος 2011 εξετάζει τον τρόπο αναπαράστασης των ψυχικών διαταραχών, εστιάζοντας στην παρουσία ή την αναίρεση των μύθων που

τις συνοδεύουν, τη χρήση σχηματιστικής γλώσσας και άλλα χαρακτηριστικά της εν λόγω δημοσιογραφικής παρουσίας. Διερευνά επίσης, τις σημασιολογικές παραπομπές της μεταφορικής χρήσης ψυχιατρικών όρων, ως έμμεση έκφραση των σχετικών αναπαραστάσεων. Τέλος, εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνεται η επίδραση της οικονομικής κρίσης –σημείου των καιρών– στην ψυχική υγεία.

Υλικό και μέθοδος

Το δείγμα αντλήθηκε από ηλεκτρονική βάση δεδομένων όπου αποδελτιώνονται συστηματικά τα δημοσιεύματα του ελληνικού τύπου αναφορικά με την ψυχική ασθένεια, βάσει κριτηρίων εισαγωγής και αποκλεισμού. Η αποδελτίωση των δημοσιευμάτων της χρονικής περιόδου Ιούλιος–Νοέμβριος 2011 βασίστηκε στις ίδιες «λέξεις-κλειδιά» που είχαν χρησιμοποιηθεί και στην έρευνα του 2001, με την προσθήκη επιπλέον λέξεων που ανταποκρίνονταν στους ερευνητικούς σκοπούς της παρούσας μελέτης (πίνακας 1). Από το σύνολο των αποδελτιωθέντων δημοσιευμάτων αποκλείστηκαν αυτά που προέρχονταν από τον τοπικό/επαρχιακό τύπο, τα περιοδικά ποικίλης ύλης και τα free press. Από το δείγμα απουσίαζαν επίσης οι εφημερίδες που κατά τη συγκεκριμένη περίοδο δεν κυκλοφορούσαν λόγω κινητοποιήσεων των εργαζομένων («Ελευθεροτυπία», «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία», «Επενδυτής») και άλλες που είχαν κλείσει στο μεσοδιάστημα από την προηγούμενη διεξαγωγή της μελέτης («Απογευματινή», «Βήμα», «Χώρα», «Traffic»).

Αρχικά συγκεντρώθηκαν 1088 δημοσιεύματα, στα οποία έγινε θεματική επεξεργασία και ανάλυση (thematic analysis) με σκοπό τη συγκρότηση θεματικών κατηγοριών. Από τις κατηγορίες που προέκυψαν εξαιρέθηκαν όσες δεν αντιστοιχούσαν στους ερευνητικούς σκοπούς της παρούσας μελέτης (π.χ. εξαρτήσεις, χρήση ουσιών). Το τελικό μέγεθος του δείγματος των δημοσιευμάτων που υπάγονταν στις εναπομείνουσες κατηγορίες ήταν n=563.

Κάθε δημοσίευμα υποβλήθηκε σε ποιοτική επεξεργασία, βάσει εντύπου όπου συλλέχθηκαν πληροφορίες αναφορικά με:

- Τον τίτλο/υπότιτλο, την έκταση του δημοσιεύματος, τη φωτογραφία (εφόσον υπήρχε) και τον συντάκτη/πηγή του δημοσιεύματος (εάν ο συντάκτης ήταν δημοσιογράφος –μη ειδικός– που εξέφραζε προσωπική του εκτίμηση, εάν ήταν ειδικός ψυχικής

Πίνακας 1. Λέξεις-κλειδιά βάσει των οποίων έγινε η αποδελτίωση του δείγματος.

Αλκοόλ	Νευροψυχολογία	Ψυχιατρείο-Ψυχίατρος-Ψυχολόγος
Άσυλο-Άσυλοποίηση	Ξενώνας-Οικοτροφείο	Ψυχιατρικά Φάρμακα
Αυτοκτονία	Οικονομική Κρίση	Ψυχιατρική-Ψυχολογία
Δαφνί-Δρομοκαΐτειο	Ουσίες-Ναρκωτικά	Ψυχιατρικό Ίδρυμα/Ψυχιατρική Κλινική
Αιγινήτειο-ΕΠΙΨΥ	Πρόγραμμα «αντι-στίγμα»	Ψυχική Υγεία/Ασθένεια/Διαταραχή
Εθισμός-Εθιστικός-ή-ό	Στρες-Άγχος-Αγχώδεις Διαταραχές	Ψυχιατρικός-ή-ό
Επανάταξη	Σχιζοφρένεια-Σχιζοφρενής	Ψυχοφάρμακα
Κατάθλιψη	Τοξικοεξάρτηση	Ψυχικός-ή-ό
Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής	Τρελός-Παλαβός	Ψυχοεκπαίδευση-Ψυχοθεραπεία
Νευρολογική Κλινική	Ψυχάκιας-Ψυχοπαθής	Ψυχοσωματικός-ή-ό
Νευρολόγος-Νευρολογικός-ή-ό	Ψυχασθενής-Μανιακός	Ψύχωση-Ψυχοπάθεια

υγείας ή εάν γινόταν απλή αναπαραγωγή λόγων κάποιου ειδικού).

- Τη συχνότητα εμφάνισης στιγματιστικών λέξεων όπως: τρελός, ψυχασθενής, ψυχοπαθής, ψυχάκιας, σχιζοφρενής κ.λπ.
- Την αναφορά σε διαδεδομένους «μύθους» για τη σχιζοφρένεια και την κατάθλιψη, είτε μέσω της αναπαραγωγής τους είτε μέσω της αναίρεσής τους.

Συγκεκριμένα, για τη σχιζοφρένεια διερευνήθηκε η παρουσία των μύθων: «Η σχιζοφρένεια δεν αντιμετωπίζεται», «Οι ασθενείς με σχιζοφρένεια είναι βίαιοι και επικίνδυνοι», «Οι ασθενείς με σχιζοφρένεια είναι παράλογοι», «Για τη σχιζοφρένεια ευθύνεται το ίδιο το άτομο», «Αιτία για την εμφάνιση της σχιζοφρένειας είναι η οικογένεια», «Οι ασθενείς με σχιζοφρένεια είναι ανίκανοι για εργασία».

Για την κατάθλιψη διερευνήθηκε η παρουσία των μύθων: «Η κατάθλιψη δεν θεραπεύεται», «Η κατάθλιψη δεν είναι πραγματική ασθένεια», «Η κατάθλιψη είναι θέμα προσωπικότητας», «Η κατάθλιψη περνά από μόνη της», «Η κατάθλιψη είναι το ίδιο με την κακή διάθεση», «Τα αντικαταθλιπτικά προκαλούν εθισμό».

Στη συνέχεια, αξιολογήθηκε η συνολική «διάθεση» κάθε δημοσιεύματος ως προς τον τρόπο αναπαραστάσης της ψυχικής νόσου, ως στιγματιστική, αντι-στιγματιστική ή ουδέτερη. Ως στιγματιστικά χαρακτηρίστηκαν τα δημοσιεύματα που αναπαρήγαγαν στερεότυπα και μύθους που συμβάλλουν στον κοινωνικό στιγματισμό. Ως αντι-στιγματιστικά ορίστηκαν εκείνα που παρουσίαζαν τα άτομα με ψυχική ασθένεια με θετικό αλλά επιστημονικά αντικειμενικό

τρόπο (π.χ. ικανά για κατάλληλη για αυτά εργασία) και συντελούσαν στην κατάρριψη των σχετικών μύθων και στην καταπολέμηση του στίγματος. Ως ουδέτερα ορίστηκαν εκείνα που απλώς μετέφεραν πληροφορίες χωρίς θετική ή αρνητική χροιά.

Τέλος, τα δημοσιεύματα στα οποία ψυχιατρικοί όροι χρησιμοποιούνταν με μεταφορική σημασία αναλύθηκαν έτσι ώστε να αναδειχθεί το σημασιολογικό πλαίσιο στο οποίο εμπίπτει αυτή η μεταφορική χρήση (οι σημασιολογικές παραπομπές που κατά τη μεταφορική χρήση υποδηλώνονται ως χαρακτηριστικές ιδιότητες των ατόμων με ψυχική διαταραχή).

Η επεξεργασία των δημοσιευμάτων πραγματοποιήθηκε από δύο ανεξάρτητους αξιολογητές και η μεταξύ τους συμφωνία (inter-rater reliability) εκτιμήθηκε με τον δείκτη Cohen's Kappa (Cohen's Kappa=0,87, που αποτυπώνει τον υψηλό βαθμό συμφωνίας μεταξύ των αξιολογητών). Η διερεύνηση διαφορών ανάμεσα στα έτη 2001 και 2011 ως προς τη συχνότητα εμφάνισης στιγματιστικών λέξεων, καθώς και ως προς την αναλογία στιγματιστικών, μη-στιγματιστικών και ουδέτερων δημοσιευμάτων, πραγματοποιήθηκε μέσω σύγκρισης ποσοστιαίων αναλογιών με δείκτη στατιστικού ελέγχου χ^2 .

Αποτελέσματα

Τα περισσότερα δημοσιεύματα προέρχονταν από ημερήσιες εφημερίδες (61,27%). Ακολουθούσαν οι κυριακάτικες (13,67%), τα ένθετα (9,41%), οι εβδομαδιαίες (6,21%), οι οικονομικές (5,86%) και τέλος οι αθλητικές (3,55%).

Από την κατηγοριοποίηση των δημοσιευμάτων (πίνακας 2), η πολυπληθέστερη θεματική κατηγορία που προέκυψε αφορά στην οικονομική κρίση, με 260 δημοσιεύματα (46,2% του δείγματος). Η μεγαλύτερη υποκατηγορία της, «Οικονομική κρίση και δομές ψυχικής υγείας» (n=108), αναφέρεται στις κυβερνητικές αποφάσεις για αποδόμηση της ψυχικής υγείας και τις αντιδράσεις των εργαζομένων σε αυτές, ενώ ακολουθεί η υποκατηγορία «Οικονομική κρίση και αυτοκτονία» (n=62). Η δεύτερη σε μέγεθος θεματική κατηγορία αφορά στη μεταφορική χρήση ψυχιατρικών όρων (ΜΧΨΟ), με 124 δημοσιεύματα (22% του δείγματος). Η κατηγορία άρθρων αναφορικά με τη σχιζοφρένεια βρέθηκε να περιλαμβάνει μόλις 10 δημοσιεύματα (1,8% του δείγματος).

Αναφορά σε ερευνητικά δεδομένα ή στη γνώμη ειδικών ψυχικής υγείας γίνεται στο 31,62% του συνόλου των δημοσιευμάτων, χωρίς ωστόσο να παρατίθενται συγκεκριμένα ερευνητικά ευρήματα, ενώ

μόνο το 5,7% των δημοσιευμάτων έχει γραφτεί από κάποιον ειδικό. Στην κατηγορία «Οικονομική κρίση» (n=260) τα αυτοτελή δημοσιεύματα παρέμβασης των ίδιων των ειδικών ψυχικής υγείας είναι ελάχιστα (n=18). Ωστόσο, σε 110 δημοσιεύματα της κατηγορίας γίνεται αναφορά σε ερευνητικά δεδομένα και 127 δημοσιεύματα περιλαμβάνουν ή αναπαράγουν τον λόγο των ειδικών. Στην κατηγορία «Σχιζοφρένεια», αν και όλα τα δημοσιεύματα κάνουν αναφορά σε έρευνες ή αναπαράγουν τον λόγο ειδικών ψυχικής υγείας, κανένα από αυτά δεν φέρει την υπογραφή ειδικού.

Τα δημοσιεύματα για τη σχιζοφρένεια βρέθηκαν στην πλειοψηφία τους να είναι μικρά σε έκταση, χωρίς στιγματιστικούς τίτλους/υπότιτλους.

Ως προς την αναπαραγωγή μύθων σχετικά με τις ψυχικές διαταραχές, στα οκτώ από τα δέκα δημοσιεύματα της κατηγορίας «Σχιζοφρένεια» δεν γίνεται καμία αναφορά σε μύθους. Αντίθετα, το στερεότυπο της βίας και της επικινδυνότητας αναπαράγεται

Πίνακας 2. Θεματική κατηγοριοποίηση δημοσιευμάτων για την ψυχική υγεία.

Θεματικές κατηγορίες	Υποκατηγορίες	n	(%)
Σχιζοφρένεια		10	1,78
Διαταραχές της διάθεσης		66	11,72
Αγχώδεις διαταραχές		37	6,57
Αυτοκτονία		33	5,86
Οικονομική κρίση		260	46,18
	Αυτοκτονία	62	11,01
	Εργασιακή ανασφάλεια	27	4,80
	Διαταραχές της διάθεσης	18	3,20
Οικονομική κρίση και	Επιπτώσεις σε παιδιά και εφήβους	10	1,78
	Δομές ψυχικής υγείας	108	19,18
	Προτάσεις διαχείρισης	35	6,22
Βίαιες πράξεις που αποδίδονται σε προβλήματα ψυχικής υγείας		33	5,86
ΜΧΨΟ*		124	22,02
	Οικονομία	21	3,73
	Τέχνη	3	0,53
	Πολιτική	36	6,39
ΜΧΨΟ* και	Show biz/lifestyle	11	1,95
	Αθλητισμός	49	8,70
	Τηλεόραση	4	0,71
Σύνολο		563	100,00

*Μεταφορική χρήση ψυχιατρικών όρων

έξι φορές στην κατηγορία «Άρθρο σχετικό με βίαιες πράξεις που αποδίδονται σε προβλήματα ψυχικής υγείας». Στα αναφερόμενα στην κατάθλιψη δημοσιεύματα βρέθηκε ότι οι σχετικοί μύθοι αναπαράγονται συνολικά 20 φορές, με επικρατέστερο αυτόν που εξομοιώνει την κατάθλιψη με την κακή διάθεση.

Σε ό,τι αφορά στη χρήση στιγματιστικών λέξεων, με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφανίζονται η λέξη «τρελός» και τα παράγωγά της (n=183), ενώ ακολουθούν οι λέξεις «ψυχοπαθής» (n=8), «φρενοκομείο» (n=9), «παράφρων» (n=5), «παρανοϊκός» (n=6), «σχιζοφρενής» (n=5), «ψυχασθενής» (n=1) και «λόξα» (n=1).

Καμία στιγματιστική λέξη δεν απαντάται στις κατηγορίες/υποκατηγορίες: «Διαταραχές της διάθεσης», «Αγχώδεις διαταραχές», «Οικονομική κρίση και αυτοκτονία», «Οικονομική κρίση και επιπτώσεις σε παιδιά και εφήβους», «Οικονομική κρίση και προτάσεις διαχείρισης», οι οποίες καταλαμβάνουν σημαντικό μέρος του δείγματος. Αντίθετα, στην κατηγορία «Βίαιες πράξεις που αποδίδονται σε προβλήματα ψυχικής υγείας», παρά το μικρό μέγεθός της, εντοπίζεται συχνή χρήση στιγματιστικών λέξεων.

Στη μεγάλη πλειοψηφία τους ωστόσο, οι στιγματιστικές λέξεις εμφανίζονται στην κατηγορία μεταφορικής χρήσης ψυχιατρικών όρων (ΜΧΨΟ): η λέξη «τρελός» και τα παράγωγά της απαντώνται 163 φορές, η λέξη «φρενοκομείο» 9 φορές, η λέξη «σχιζοφρενής» 3 φορές, «ψυχοπαθής» 3 φορές, «παρανοια» 3 φορές, «παράφρων» 1 φορά και «λόξα» 1 φορά. Με τη μεγαλύτερη συχνότητα (83 φορές) η λέξη «τρελός» και τα παράγωγά της χρησιμοποιούνται στην υποκατηγορία «ΜΧΨΟ και Αθλητισμός», ενώ ακολουθεί η υποκατηγορία «ΜΧΨΟ και Πολιτική», με 40 αναφορές στη λέξη «τρελός» και τα παράγωγά της.

Από τη σημασιολογική ανάλυση της ΜΧΨΟ προέκυψαν, ως έμμεσες παραπομπές σε χαρακτηριστικά που αποδίδονται στην ψυχική ασθένεια, τα εξής εννοιολογικά πλαίσια: «αντίφαση/αντίθεση/διχασμός», «παραλογισμός/αδυναμία κατανόησης», «επικινδυνότητα/ασυνειδησία/αγριότητα», «υπερβολή/ακρότητα» και «χαώδης, ανεξέλεγκτη κατάσταση».

Η αξιολόγηση της συνολικής «διάθεσης» των δημοσιευμάτων ως προς την έκφραση στίγματος έδειξε ότι η μεγάλη πλειοψηφία του δείγματος (76%) αποτελείται από ουδέτερα κείμενα. Τα στιγματιστικά δημοσιεύματα καλύπτουν ποσοστό 15% του δείγματος και τα αντι-στιγματιστικά μόλις το 9%. Τα περισσότε-

ρα στιγματιστικά δημοσιεύματα (n=32) εντοπίζονται στην υποκατηγορία «ΜΧΨΟ και Πολιτική», ενώ τα περισσότερα αντι-στιγματιστικά (n=15) στην υποκατηγορία «Οικονομική κρίση και Δομές ψυχικής υγείας» (πίνακας 3).

Σύγκριση αποτελεσμάτων 2001 vs 2011

Στο επιμέρους σύνολο των δημοσιευμάτων που πραγματεύονταν προβλήματα ψυχικής υγείας (σχιζοφρένεια, διαταραχές της διάθεσης και αγχώδεις διαταραχές), παρουσιάζεται στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της ποσοστιαίας αναλογίας τους μεταξύ του 2001 και του 2011 (πίνακας 4).

Η σύγκριση των περιγραφικών αποτελεσμάτων του 2001 και του 2011 όσον αφορά στην κατηγοριοποίηση των δημοσιευμάτων σε αντι-στιγματιστικά, στιγματιστικά και ουδέτερα, εμφανίζει τις αναπαραστάσεις της ψυχικής ασθένειας βελτιωμένες σχετικά με το παρελθόν (πίνακας 5). Λόγω του πολύ μικρού δείγματος των συγκρινόμενων κατηγοριών δεν ήταν δυνατό να αποδειχθεί αν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ετών.

Συμπεράσματα

Η μειωμένη παρουσία στιγματιστικών δημοσιευμάτων στα ευρήματα του 2011, σε σχέση με αυτά του 2001, φαίνεται να σηματοδοτεί θετική εξέλιξη ως προς τη δημόσια έκφραση στίγματος. Η διαφοροποίηση αυτή συνοδεύεται από θεαματική αύξηση των ουδέτερων στη «διάθεσή» τους απέναντι στον ψυχικά πάσχοντα κειμένων. Η υποχώρηση της τάσης για συναισθηματικά φορτισμένες παρουσιάσεις και η μεγαλύτερη έμφαση των δημοσιογραφικών πρακτικών σε μια αντικειμενική απεικόνιση της ψυχικής νόσου μπορεί να αποδοθεί στις παρεμβάσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης που έχουν γίνει κατά την τελευταία δεκαετία, και ιδιαίτερα σε αυτές που απευθύνονταν στοχευμένα στον χώρο των ΜΜΕ. Παρά το βελτιωμένο αυτό «κλίμα», τα αντι-στιγματιστικά δημοσιεύματα βρέθηκαν επίσης μειωμένα σε σχέση με το 2001. Το γεγονός αυτό μπορεί να θεωρηθεί συναρτώμενο με τη μικρότερη συχνότητα παρεμβάσεων επιστημόνων από τον χώρο της ψυχικής υγείας με δικά τους κείμενα, τα οποία στις περισσότερες περιπτώσεις συντελούσαν στην αποκατάσταση ανακριβιών και παραπλανητικών απεικονίσεων της ψυχικής νόσου. Επιπλέον, αξί-

Πίνακας 3. Αποτίμηση συνολικής «διάθεσης» των δημοσιευμάτων ως προς το στίγμα.

Θεματικές κατηγορίες	Υποκατηγορίες	Στιγματιστικά	Αντι-στιγματιστικά	Ουδέτερα
Σχιζοφρένεια		1	0	9
Διαταραχές της διάθεσης		2	4	60
Αγχώδεις διαταραχές		0	1	36
Αυτοκτονία		0	4	29
Οικονομική κρίση		4	42	214
	Αυτοκτονία	0	11	51
	Εργασιακή ανασφάλεια	0	5	22
	Διαταραχές της διάθεσης	2	3	13
Οικονομική κρίση και				
	Επιπτώσεις σε παιδιά και εφήβους	0	1	9
	Δομές ψυχικής υγείας	2	15	91
	Προτάσεις διαχείρισης	0	7	28
Βίαιες πράξεις που αποδίδονται σε προβλήματα ψυχικής υγείας		8	1	24
ΜΧΨΟ*		67	0	57
	Οικονομία	6	0	15
	Τέχνη	1	0	2
	Πολιτική	32	0	4
ΜΧΨΟ* και	Show biz/lifestyle	6	0	5
	Αθλητισμός	22	0	27
	Τηλεόραση	0	0	4

*Μεταφορική χρήση ψυχιατρικών όρων

ζει εδώ να σημειωθεί ότι, αν και στα αποτελέσματα του 2011 οι αναφορές επιστημονικών ερευνών στον δημοσιογραφικό λόγο έχουν αυξηθεί, συνήθως δεν παρουσιάζονται συγκεκριμένα ερευνητικά ευρήματα, με συνέπεια η αξιοπιστία των πληροφοριών να μη μπορεί να ελεγχθεί.

Ως προς τη σχιζοφρένεια ειδικότερα, η αναπαράστασή της καταγράφεται σημαντικά βελτιωμένη, όπως προκύπτει από την απουσία στιγματιστικής γλώσσας και την πολύ περιορισμένη αναπαραγωγή των «μύθων» που τη συνοδεύουν. Το ιδιαίτερα διαδεδομένο κατά το παρελθόν στερεότυπο που εμφάνιζε τη σχιζοφρένεια να συνδέεται, σχεδόν αυτόματα, με τη βία, τείνει να εξαλειφθεί από τον επίσημο ειδησεογραφικό λόγο. Φαίνεται πως οι τρομοκρατικές παρουσιάσεις έχουν δώσει τη θέση τους σε έναν πιο υπεύθυνο χειρισμό του θέματος, τουλάχιστον στον χώρο των έντυπων μέσων. Η εξέλιξη αυτή είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντική, ειδικά αν συγκριθεί με ευρήματα αντίστοιχης μελέτης στον αγγλικό τύπο.¹⁷ Η διερεύνηση πιθανών αλλαγών στην παρουσίαση της σχι-

ζοφρένειας ανάμεσα στο 1995 και το 2005, έδειξε να μην υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση ως προς την εμφάνιση της θεματικής της βίας και τη χρήση στιγματιστικής γλώσσας. Επίσης, σε άλλη μελέτη από τη γειτονική Τουρκία,¹⁸ άρθρα με αρνητικές αναφορές ή μεταφορική χρήση της σχιζοφρένειας βρέθηκαν να εμφανίζονται στο δείγμα με τετραπλάσια συχνότητα από ό,τι οι θετικές αναφορές. Μάλιστα, χαρακτηριστικό είναι ότι οι μισές σχεδόν αναφορές του όρου ενέπιπταν σε μεταφορικό πλαίσιο.

Ωστόσο, το στερεότυπο της βίας και της επικινδυνότητας –διαχρονικό έρεισμα του στίγματος της σχιζοφρένειας– παραμένει παρόν με έναν περισσότερο «υπόγειο» και δυσδιάκριτο τρόπο, έχοντας μετατοπιστεί προς την ψυχική ασθένεια ως ενιαία και αδιαφοροποίητη οντότητα, χωρίς αναφορά σε συγκεκριμένη ψυχοπαθολογία. Η θεματολογία της συσχέτισης της ψυχικής νόσου με τη βία συνιστά μια ολόκληρη κατηγορία του δείγματος «βίαιες πράξεις που αποδίδονται σε προβλήματα ψυχικής υγείας». Αν και στα δημοσιεύματα αυτά η δημοσιογραφική παρουσίαση

Πίνακας 4. Σύγκριση 2001 vs 2011 ως προς τη συχνότητα αναφοράς ψυχικών διαταραχών.

	2001	2011	χ^2 (df)	p-value
Σχιζοφρένεια	28,7%	7,6%	17,72 (1)	<0,001*
Διαταραχές της διάθεσης	29,8%	64,1%	25,80 (1)	<0,001*
Αγχώδεις διαταραχές	41,5%	28,2%	4,92 (1)	<0,05*

*p<0,05

Πίνακας 5. Σύγκριση 2001 vs 2011 ως προς τη στιγματιστική «διάθεση» των δημοσιευμάτων*.

	Αντι-στιγματιστικά		Στιγματιστικά		Ουδέτερα	
	2001 n (%)	2011 n (%)	2001 n (%)	2011 n (%)	2001 n (%)	2011 n (%)
Σχιζοφρένεια	3 (11,1)	0 (0,0)	6 (22,2)	1 (10,0)	18 (66,7)	9 (90,0)
Διαταραχές της διάθεσης	4 (14,3)	7 (8,3)	1 (3,6)	4 (4,8)	23 (82,1)	73 (86,9)
Αγχώδεις διαταραχές	0 (0,0)	1 (2,7)	1 (2,6)	0 (0,0)	38 (97,4)	36 (97,3)

*Λόγω του πολύ μικρού δείγματος των συγκρινόμενων κατηγοριών δεν ήταν δυνατόν να αποδειχθεί αν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ετών

είναι μάλλον ουδέτερη –αρκετά «προσεκτική» ώστε να μην παραβιάζει κατάφωρα το δεοντολογικά ορθό–, αν και η σύνδεση του εγκλήματος με κάποιο ψυχοπαθολογικό υπόβαθρο του δράστη παραμένει άρρητη ή πιθανολογούμενη, σε κάθε περίπτωση η επικινδυνότητα συνεχίζει να βρίσκεται στην «πρώτη γραμμή» της σχετικής με την ψυχική ασθένεια ειδησεογραφίας. Χαρακτηριστικά, τα μισά σχεδόν δημοσιεύματα της κατηγορίας «Βίαιες πράξεις που αποδίδονται σε προβλήματα ψυχικής υγείας» αφορούν στην υπόθεση του Άντερς Μπρέιβικ (που σκότωσε 77 άτομα και τραυμάτισε άλλα 151 στο νησί Ουτόγια της Νορβηγίας τον Μάρτιο του 2011), είτε διατυπώνοντας εικασίες για το ψυχοπαθολογικό υπόβαθρο της πράξης του είτε αναφερόμενα σε στοιχεία της ψυχιατροδικαστικής πραγματογνωμοσύνης. Η ακραία βία σχεδόν μονοπωλεί το «μηντιακό» ενδιαφέρον. Με αυτόν τον τρόπο, όπως υποστηρίζουν οι Angermeyer και Schulze,¹⁹ η εστίαση στην εγκληματικότητα διαμορφώνει ανάλογα τη δημόσια εικόνα του ψυχικά ασθενούς και επηρεάζει αρνητικά τις στάσεις του κοινού απέναντί του.

Πέρα από τη θεματολογία της βίας, άλλες πτυχές της σοβαρής ψυχικής νόσου –π.χ. οι διεκδικήσεις των

πασχόντων και των οικογενειών τους, ο καθημερινός αγώνας απέναντι σε μια νόσο χρόνια και δύσκολη– μοιάζουν να μην αφορούν τη δημόσια σφαίρα και το κοινωνικό γίνεσθαι. Η διαπίστωση της μονομερούς αυτής παρουσίας έρχεται να προστεθεί σε προγενέστερες διεθνείς καταγραφές, σύμφωνα με τις οποίες σπάνια τα ΜΜΕ αναδεικνύουν θετικές προοπτικές της ψυχικής ασθένειας, αναφερόμενα στη βελτίωση των συνθηκών ζωής των ασθενών, στην κοινωνική ένταξή τους, στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους, στην πρόοδο στον τομέα της φαρμακοθεραπείας ή σε περιπτώσεις ατόμων που κατάφεραν να υπερβούν τις δυσκολίες τους.⁷ Ο λόγος των ιδίων των ασθενών ή των οικογενειών τους συνεχίζει να απουσιάζει από τα έντυπα μέσα, σε συμφωνία με τα ευρήματα του 2001 αλλά και με διεθνή στοιχεία.^{20–21}

Μια επιπλέον παράμετρος της «μηντιακής» παρουσίας της σχιζοφρένειας είναι το έλλειμμα «εκπροσώπησης» της σε σύγκριση με τις υπόλοιπες ψυχικές διαταραχές, με τα σχετικά δημοσιεύματα στην παρούσα μελέτη να καταλαμβάνουν ένα ελάχιστο μέρος του δείγματος και να είναι σημαντικά μειωμένα σε σχέση με το 2001. Τα κείμενα αυτά στην πλειοψηφία τους είναι «αθόρυβα» και μικρής έκτασης, σχε-

δόν μονόστηλα, με περιεχόμενο που δεν βοηθά τον αναγνώστη να κατανοήσει τη φύση της ασθένειας ή σε γλώσσα μη κατανοητή για το ευρύ κοινό. Η απουσία δημοσιευμάτων από ειδικούς ψυχικής υγείας και η γενικόλογη και μόνο αναφορά σε επιστημονικές μελέτες, χωρίς την παράθεση συγκεκριμένων στοιχείων, μικρή διαφοροποίηση συνιστά σε σχέση με προηγούμενες διεθνείς καταγραφές που υπογραμμίζουν τη σποραδικότητα αντικειμενικών παρουσιάσεων και παρουσίας επιστημονικών δεδομένων.⁷

Πολύ περισσότερο φαίνεται να προσελκύουν το «μηντιακό» ενδιαφέρον η κατάθλιψη και οι διαταραχές άγχους. Η κατάθλιψη, ειδικότερα, έχει δεκαπλάσια σχεδόν εμφάνιση στα δημοσιεύματα του δείγματος από ό,τι η σχιζοφρένεια. Επ' αφορμή των συνθηκών της οικονομικής κρίσης, γίνεται συχνά λόγος για μια «καταθλιπτική χώρα» ή μια «καταθλιπτική κοινωνία». Καταφεύγοντας σε βερμπαλιστικές υπερβολές που εξυπηρετούν τους σκοπούς της δημοσιογραφικής παρουσίασης, τα ΜΜΕ παθολογικοποιούν έτσι τη θλίψη που εύλογα βιώνουν τα άτομα, ως φυσιολογική αντίδραση στην οδυνηρή πραγματικότητα που αντιμετωπίζουν.²² Αλλά και εκτός του πλαισίου της οικονομικής κρίσης, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τα σχετικά με την κατάθλιψη κείμενα είναι διανθισμένα από παραπλανητικές αναπαραστάσεις και στερούμενα επιστημονικής βάσης. Η κατάθλιψη παρουσιάζεται ταυτόσημη με τη μελαγχολία, τη θλίψη και την κακή διάθεση, αναπαράγοντας τον αντίστοιχο «μύθο», ενώ απουσιάζει η έγκυρη πληροφόρηση για την κλινική εικόνα και τα συμπτώματά της. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί η παρουσία πολλών αποπροσανατολιστικών δημοσιευμάτων με τίτλους όπως «Ο καφές είναι αντικαταθλιπτικό», «Τα συμπληρώματα διατροφής είναι αντίδοτο στην κατάθλιψη», «Το περπάτημα μέσο θεραπείας» και «Η κατάθλιψη συνώνυμο της απαισιοδοξίας».

Παρομοίως, η αναπαράσταση των διαταραχών άγχους χαρακτηρίζεται από την απουσία δημοσιευμάτων ειδικών ψυχικής υγείας με πληροφορίες για την αιτιολογία, τα συμπτώματα και την αντιμετώπισή τους. Το άγχος, ο φόβος και το στρες συχνά συγχέονται, έτσι ώστε ο αναγνώστης αδυνατεί να κατανοήσει πότε τέτοιες εκδηλώσεις συνιστούν διαταραχή. Κυριαρχεί μια επιφανειακή, “lifestyle” προσέγγιση, ενδεικτικοί της οποίας είναι τίτλοι όπως: «Στρες και παραλία», «Καταπολεμήστε το στρες τρώγοντας»,

«Εναλλακτική γυμναστική ενάντια στο άγχος» κ.ά. Το εργασιακό στρες και το άγχος του σύγχρονου τρόπου ζωής, στα οποία αναφέρονται αρκετά δημοσιεύματα, παρουσιάζονται με τρόπο επιπόλαιο και υπερβολικό, όπως προκύπτει από τίτλους: «Πανούκλα το εργασιακό στρες» και «Ο μαύρος θάνατος του 21ου αιώνα» ή με πληροφορίες του τύπου: «Μειώστε το άγχος της δουλειάς πίνοντας χυμό ροδιού», «Κολλητικό, όπως η γρίπη, το εργασιακό στρες».

Η αυτοκτονικότητα, θέμα με έντονο συναισθηματικό αντίκτυπο, έχει επίσης αξιοσημείωτη παρουσία στα δημοσιεύματα του δείγματος. Στο γεγονός αυτό δείχνει ωστόσο να συμβάλλει και η σύνδεσή της με την οικονομική κρίση, όπως διαφαίνεται από τον διπλάσιο αριθμό των δημοσιευμάτων της υποκατηγορίας «Οικονομική κρίση και αυτοκτονία» σε σύγκριση με αυτά που αναφέρονται στην αυτοκτονία μεμονωμένα. Ως προς τον χειρισμό του θέματος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο ρόλος του ψυχοπαθολογικού υπόβαθρου της αυτοκτονικότητας δεν αναδεικνύεται, γεγονός που φαίνεται να σχετίζεται με την απουσία απόψεων ειδικών που να επισημαίνουν αυτή τη διάσταση. Μία μόνο αυτοτελής παρέμβαση ειδικού ψυχικής υγείας εντοπίζεται στην υποκατηγορία «Οικονομική κρίση και αυτοκτονία». Παρόλ' αυτά, στα δημοσιεύματα της συγκεκριμένης υποκατηγορίας γίνεται αναφορά σε επιδημιολογικά και ερευνητικά στοιχεία και σε απόψεις ειδικών που επιχειρούν να ερμηνεύσουν τη ραγδαία αύξηση των κρουσμάτων με κοινωνιολογικούς όρους.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι από την υποκατηγορία «Οικονομική κρίση και προτάσεις διαχείρισης» απουσιάζουν –με μία μόνο εξαίρεση– δημοσιεύματα ενημέρωσης του κοινού για τις διαθέσιμες υπηρεσίες ψυχικής υγείας. Είναι τεκμηριωμένο ότι οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες συντελούν στην αύξηση της ψυχιατρικής νοσηρότητας.²³ Ειδικότερα για την Ελλάδα, πρόσφατες μελέτες επιβεβαιώνουν την αυξημένη επικράτηση του μείζονος καταθλιπτικού επεισοδίου, σε συσχέτιση με τον βαθμό οικονομικής δυσχέρειας του πληθυσμού.^{24,25} Παράλληλα, άλλα ελληνικά ευρήματα καταδεικνύουν την αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στους δείκτες αυτοκτονίας και τη διαθεσιμότητα και προσβασιμότητα υπηρεσιών ψυχικής υγείας και πρωτοβάθμιας φροντίδας.²⁶ Με τα δεδομένα αυτά, είναι ιδιαίτερα σημαντική η διάχυση της ενημέρωσης για τις δημόσιες υπηρεσίες ψυχικής

υγείας και άμεσης βοήθειας, όπως είναι οι τηλεφωνικές γραμμές ψυχολογικής στήριξης. Ο ρόλος, ειδικότερα, των υπηρεσιών τηλεφωνικής βοήθειας και οι ανάγκες που μπορούν να καλύψουν, ως ένα πρώτο επίπεδο διαχείρισης προβλημάτων ψυχικής υγείας, γίνονται πρόδηλες στις αφηγήσεις των καλούντων στη Γραμμή Βοήθειας για την Κατάθλιψη του ΕΠΙΨΥ, όπου με αυξανόμενη συχνότητα γίνεται αναφορά στις ψυχικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης.²⁷ Συνεπώς, ειδικά υπό τις τρέχουσες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, η απουσία σχετικών ενημερωτικών δημοσιευμάτων στα έντυπα πανελλαδικής κυκλοφορίας συνιστά ένα σημαντικό έλλειμμα πληροφόρησης.

Ωστόσο, στο ευρύτερο πλαίσιο προσέγγισης της ψυχικής ασθένειας από τα ΜΜΕ, η επικαιρότητα της οικονομικής κρίσης και το καθολικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει αναδεικνύονται καθοριστικά: θέματα σχετικά με την οικονομική κρίση που, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, άπτονται της ψυχικής υγείας καταλαμβάνουν το 46,18% των δημοσιευμάτων του 2011, συγκροτώντας την πολυπληθέστερη κατηγορία του δείγματος. Η επικέντρωση της πλειοψηφίας αυτών στη συρρίκνωση της Δημόσιας Ψυχικής Υγείας (κλείσιμο δομών, απολύσεις επαγγελματιών, κατάρρευση της Ψυχιατρικής Μεταρρύθμισης) φαίνεται να αντανάκλα τη διαχρονικά προσφιλή στα ΜΜΕ τάση «καταγγελίας» των κακώς κειμένων· ωστόσο, από την κατηγορία «Οικονομική κρίση» δεν λείπουν τα δημοσιεύματα που συνδέουν τις κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές με διαταραχές της διάθεσης. Η σύνδεση αυτή μπορεί ενδεχομένως να ερμηνεύσει τον υπερδιπλασιασμό του ποσοστού των δημοσιευμάτων που αναφέρονται στις διαταραχές της διάθεσης και τη συνακόλουθη αναλογική μείωση του ποσοστού που αφορά στη σχιζοφρένεια και στις αγχώδεις διαταραχές στη σύγκριση μεταξύ των ευρημάτων του 2001 και του 2011.

Η καταλυτική κοινωνική παρουσία της οικονομικής κρίσης «τροφοδοτεί» και τη μεταφορική χρήση όρων σχετιζόμενων με την ψυχική νόσο, στο πλαίσιο της πολιτικής και οικονομικής επικαιρότητας. Φράσεις όπως: «Τρελό για τα σίδερα νομοσχέδιο», «Η τρέλα του Δημοσίου», «Φοροεισπρακτική επίθεση τρέλας», «Οι αγορές τρελάθηκαν», «Τρελάθηκαν τα σπρεντ» και «Ιστορίες ελληνικής τρέλας», ή μεμονωμένες λέξεις όπως «Τρελαμένοι», «Τρέλα», «Φρενοκομείο» χρησιμοποιούνται για να απαξιώσουν, να λοιδορήσουν και να δυσφημίσουν. Η μεταφορική χρήση της

«τρέλας» παραμένει ιδιαίτερα δημοφιλής και στον χώρο της αθλητικής ειδησεογραφίας – με μάλλον θετικό πρόσημο σε αυτή την περίπτωση, υπονοώντας τον υπερβολικό ενθουσιασμό ή το πάθος–, αναπαράγοντας όμως σταθερά μια διαστρεβλωμένη εικόνα για την ψυχική ασθένεια.

Αν και η περιορισμένη μεταφορική χρήση της λέξης «σχιζοφρενής»/«σχιζοφρένεια» θα μπορούσε να καταγραφεί εδώ ως θετικό εύρημα, σε συνολική προοπτική η μεταφορική χρήση ψυχιατρικών όρων παραμένει ενδεικτική της «μηντιακής» πρακτικής του εντυπωσιασμού. Προκειμένου να παρουσιαστούν εμφατικά καταστάσεις που ενέχουν το στοιχείο της υπερβολής, της αντίφασης, της έντασης, της ακρότητας ή του χάους –και εκλαμβάνοντας τα στοιχεία αυτά ταυτόσημα με την ψυχική νόσο– αναπαράγονται τα στερεότυπα που ταυτίζουν τον ψυχικά πάσχοντα με τις πιο αρνητικές διαστάσεις της ασθένειάς του. Χαρακτηριστικό είναι άλλωστε το γεγονός ότι στην κατηγορία της μεταφορικής χρήσης ψυχιατρικών όρων εντοπίζεται ο κύριος όγκος των στιγματιστικών λέξεων που βρέθηκαν στο δείγμα της παρούσας μελέτης. Παρότι συνολικά η χρήση στιγματιστικής γλώσσας φαίνεται να έχει υποχωρήσει, η συχνότητά της στον μεταφορικό λόγο, αν και δεν στοχοποιεί ευθέως τον ίδιο τον πάσχοντα, προδίδει την ανθεκτικότητα του στίγματος στις συλλογικές αναπαραστάσεις.

Αντί επιλόγου

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παράλληλα με τη διερεύνηση αλλαγών στην έκφραση του στίγματος στα ελληνικά ΜΜΕ, θα παρουσίαζε και η σύγκριση των ευρημάτων αυτών με το σύγχρονο διεθνές «τοπίο» στο πεδίο αυτό. Ωστόσο κάτι τέτοιο καθίσταται αδύνατον λόγω απουσίας πρόσφατων μελετών από άλλες χώρες που να αποτυπώνουν την εξέλιξη των «μηντιακών» αναπαραστάσεων της ψυχικής νόσου στον χρόνο – με την εξαίρεση, κατά την τελευταία πενταετία, δύο μόνο μελετών, οι οποίες ωστόσο εστιάζουν μεμονωμένα στη σχιζοφρένεια.¹⁷⁻¹⁸ Δεδομένου του επί δύο και πλέον δεκαετίες αυξημένου ερευνητικού ενδιαφέροντος που είχε προηγηθεί,¹¹ το γεγονός αυτό χρήζει σχολιασμού. Η αυξανόμενη τα τελευταία χρόνια τάση «εγκατάλειψης» αυτού του πεδίου μελέτης θα μπορούσε να αποδοθεί στην ομοιογένεια των σχετικών ευρημάτων,²⁸ τα οποία συγκλίνουν στη σημαντική επίδραση που έχει το περιεχόμενο των

ΜΜΕ ως προς τις πεποιθήσεις που υιοθετεί το κοινό για την ψυχική νόσο. Ως εκ τούτου, πολλοί μελετητές έχουν στραφεί προς τη διερεύνηση τρόπων αξιοποίησης των ΜΜΕ στο πλαίσιο στρατηγικών καταπολέμησης του στίγματος,²⁹⁻³⁰ εξετάζοντας την αποτελεσματικότητα αντι-στιγματιστικών παρεμβάσεων που χρησιμοποιούν ποικίλες «μηντιακές» οδούς.³¹⁻³³

Παράλληλα, οι παρεμβάσεις ευαισθητοποίησης που έχουν υλοποιηθεί σε παγκόσμια κλίμακα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, τόσο οι απευθυνόμενες στο ευρύ κοινό όσο και στους επαγγελματίες των ΜΜΕ, έχουν αλλάξει σημαντικά τα χαρακτηριστικά της παρουσίας της ψυχικής νόσου. Ειδικότερα οι αναφορές στην επικινδυνότητα, το διαχρονικά κυρίαρχο στερεότυπο, καταγράφονται μειωμένες.³⁴ Αυτή η θετική έκβαση είναι αναμενόμενο να συνοδεύεται από υποχώρηση του ενδιαφέροντος για περαιτέρω διερεύνηση των αναπαραστάσεων των «παραδοσιακών» ΜΜΕ. Από την άλλη πλευρά, ένα «μηντιακό» πεδίο το οποίο χρήζει διερεύνησης είναι το διαδίκτυο. Το πλήθος των πληροφοριών, οι συχνά χασοτικές διαστάσεις της διαδικτυακής επικοινωνίας, αλλά και τα ειδικά χαρα-

κτηριστικά της, όπως η ανεξαρτησία από κεντρικούς διαύλους διακίνησης της πληροφορίας και η δυνατότητα αδιαμεσολάβητης έκφρασης και άμεσης αλληλεπίδρασης του κοινού, διαμορφώνουν δυναμικές που θέτουν σημαντικές προκλήσεις στην έρευνα. Παράλληλα όμως, ο ίδιος ο καινοτόμος χαρακτήρας του και οι ανεξερεύνητες δυνατότητές του ανοίγουν νέες προοπτικές αξιοποίησης του μέσου αυτού.

Ως προς τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, ο συγκινησιακός αντίκτυπος του θέματος, ο εντυπωσιασμός και η συναισθηματική εμπλοκή του δέκτη παραμένουν η κυρίαρχη οδός προς τη δημοσιότητα. Σήμερα όμως, υπό το δυσοίωνο πρίσμα της τρέχουσας οικονομικής κατάστασης, το «μηντιακό» ενδιαφέρον στρέφεται στην οικονομική κρίση και στις σαρωτικές επιπτώσεις της για το σύνολο του πληθυσμού. Η εστίαση των μηχανισμών ανάδειξης ειδησεογραφικά «ελκυστικών» θεμάτων έχει μετατοπιστεί στον κύριο όγκο της μαστιζόμενης από την κρίση κοινωνίας: πλέον η ακρότητα, η βαναυσότητα και ο παραλογισμός φαίνεται πως αφορούν τον μέσο άνθρωπο.

Representations of mental illness in the Greek Press: 2001 vs 2011

M. Economou,^{1,2} E. Louki,¹ M. Charitsi,¹ T. Alexiou,¹ A. Patelakis,¹
A. Christakaki,² G.N. Papadimitriou²

¹University Mental Health Research Institute (UMHRI), Athens,

²1st Department of Psychiatry, Athens University Medical School, Eginition Hospital, Athens, Greece

Psychiatriki 2015, 26:93-105

The media seem to have played a prominent role in shaping the contemporary social image of people with mental illness, by perpetuating the stigma attached to it. Worldwide, a vast amount of research findings converge to the stigmatizing representation of people with mental illness by the media, with reference to the dominant stereotype of violence. The present study aims to explore the representations of mental illness in the Greek Press using a quantitative and qualitative approach. Potential changes in the media portrayal of mental illness during the last decade are also being examined: findings are compared to those of a previous research that took place in 2001, following the same methodology. The sample consisted of press articles referring to mental illness, that were indexed daily from the Greek newspapers during the period July-November 2011. The items were categorized into thematic categories and further analyzed taking in account the use of stigmatiz-

ing vocabulary, the reproduction of common myths concerning mental illness, the overall valence of each article (stigmatizing, neutral or anti-stigmatizing) towards people with mental illness, as well as the contextual implications conveyed in the use of psychiatric terms as a metaphor. The largest thematic category that emerged from the sample was that referring to the repercussions of the economic crisis to mental health, followed by the category of articles where psychiatric terms are used as a metaphor. The comparisons made between 2001 and 2011 revealed an improved representation of mental illness in terms of stigma, especially regarding schizophrenia. The public expression of stigma has decreased, with fewer stigmatizing articles and notably more neutral in valence articles. The findings of this study suggest a decline of the media propensity for emotionally charged descriptions and a shift towards objective journalism regarding mental illness. This is most likely to be attributed to the anti-stigma campaigns, targeting media workers, that have been implemented during the last decade in Greece. Nevertheless, the public expression of stigma remains present by taking more subtle forms. Such examples are demonstrated by the semantic context of articles in which psychiatric terms are used as a metaphor, or by the recurrent reference of (unspecified) mental illness on the occasion of violent crime.

Key words: Mental illness, stigma, media, violence, economic crisis.

Βιβλιογραφία

1. Steadman H, Cocozza J. Selective reporting and the public's misconceptions of the criminally insane. *Publ Opin Q* 1978, 41: 523–533
2. Barnes RC. Mental illness in British newspapers (or my girlfriend is a Rover Metro). *Psychiatr Bull* 1993, 17:673–674
3. Philo G. Media images and popular beliefs. *Psychiatr Bull* 1994, 18:173–174
4. Wolff G. Attitudes of the media and public. In: Leff J (ed) *Care in the Community: Illusion or Reality*. John Wiley and Sons, Toronto, 1997
5. Cutcliffe J, Hannigan B. Mass media, monsters and mental health clients: the need for increased lobbying. *J Psychiatr Ment Health Nurs* 2001, 8:315–321
6. Coverdale J, Nairn R, Claasen D. Depictions of mental illness in print media: a prospective national sample. *Austr N Zeal J Psychiatr* 2002, 36:697–700
7. Wahl O. News media portrayal of mental illness. *Am Behaviour Sci* 2003, 46:1594–1600
8. Magli E, Buizza C, Pioli R. Mental illness and media. *Recent Prog Med* 2004, 95:302–307
9. Corrigan P, Watson A, Gracia G, Slopen N, Rasinski K, Hall L. Newspaper stories as measures of structural stigma. *Psychiatr Serv* 2005, 56:551–556
10. Levin A. When mental illness makes news, facts often missing in action. *Psychiatr News* 2005, 40:18–20
11. Klin A, Lemish D. Mental disorders stigma in the media: Review of studies on production, content, and influences. *J Health Commun* 2008, 13:434–449, DOI:10.1080/10810730802198813
12. Economou M, Kourea A, Gramandani C, Leontiadou A, Louki E, Stefanis C. Mental disorder and Mental Health representations in Greek newspapers and magazines. *World Psychiatr* 2005, 4:45–49
13. Οικονόμου Μ, Χαρίτση Μ, Κολοστούμπης Δ, Γιώτης Λ. Η περίπτωση της σχιζοφρένειας στα ΜΜΕ: Ψυχιατρικός όρος ή μεταφορά; *Τετρ Ψυχιατρ* 2007, 98:17–20
14. Sontag S. *Illness as Metaphor*. Penguin Books, London, 1978
15. Duckworth K, Halpern J, Schutt R, Gillespie C. Use of Schizophrenia as a metaphor in US newspapers. *Psychiatr Serv* 2003, 54:1402–1404
16. Οικονόμου Μ, Χαρίτση Μ, Δημητριάδου Ε. ΜΜΕ και ψυχική ασθένεια: Απεικονίσεις της σχιζοφρένειας στον ελληνικό Τύπο. *Ψυχολογία* 2006, 13:59–85
17. Clement S, Foster N. Newspaper reporting on schizophrenia: A content analysis of five national newspapers at two time points. *Schizophr Res* 2008, 98:1778–1783, DOI:10.1016/j.schres.2007.09.028
18. Boke O, Aker S, Aker AA, Sarisoy G, Sahin AR. *Soc Psychiatr Psychiatr Epidemiol* 2007, 42:457–461, DOI:10.1007/s00127-007-0198-8
19. Angermeyer MC, Schulze B. Reinforcing stereotypes: How the focus on forensic cases in news reporting may influence public attitudes towards the mentally ill. *Int J Law Psychiatr* 2001, 24:469–486
20. Nairn RG, Coverdale JH. People never see us living well: an appraisal of personal stories about mental illness in a prospective print media sample. *Austr N Zeal J Psychiatr* 2005, 39:281–287
21. Wahl O, Wood A, Richards R. Newspaper coverage of mental illness: Is it changing? *Psychiatr Rehabil Skills* 2002, 6:9–31
22. Χριστοδούλου ΓΝ, Χριστοδούλου ΝΓ. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ψυχική υγεία. *Ψυχιατρική* 2013, 24:95–96

23. Lund C, Breen A, Flisher A, Kakuma R, Corrigall J, Joska JA et al. Poverty and common mental disorders in low and middle income countries: a systematic review. *Soc Sci Med* 2010, 71:517–528
24. Madianos M, Economou M, Alexiou T, Stefanis CN. Depression and economic hardship across Greece in 2008 and 2009: two cross-sectional surveys nationwide. *Soc Psychiatr Psychiatr Epidemiol* 2011, 46:943–952
25. Economou M, Madianos M, Peppou LE, Patelakis A, Stefanis CN. Major depression in the era of economic crisis: a replication of a cross-sectional study across Greece. *J Affect Disord* 2013, 145:308–314
26. Γιωτάκος Ο, Τσουβέλας Γ, Κονταξάκης Β. Αυτοκτονίες και υπηρεσίες παροχής ψυχικής υγείας στην Ελλάδα. *Ψυχιατρική* 2012, 23:29–37
27. Οικονόμου Μ, Χαρίτση Μ, Λουκή Ε, Ντούμου Β, Ψαρομηλίγκου Θ. Οι προσωπικές ιστορίες που κρύβονται πίσω από τους αριθμούς: το ψυχικό κόστος της κρίσης. *Σύναψις* 2013, 9:4–10
28. Stuart H. Media Portrayal of mental illness and its treatments. *CNS Drugs* 2006, 20:99–106, DOI:1172-7247/06/0002-0099/s39.95/0
29. Benbow A. Mental illness, stigma, and the media. *J Clin Psychiatry* 2007, 68(Suppl 2):31–35
30. Campbel NN, Heath J, Bouknight J, Rudd K, Pender J. Speaking out for mental health. Collaboration of future journalists and psychiatrists. *Acad Psychiatr* 2009, 33:166–168
31. Finkelstein J, Lapshin O, Wasserman E. Randomized study of different anti-stigma media. *Patient Educ Counsel* 2008, 71:204–214, DOI:10.1016/J.PEC.2008.01.002
32. Caputo NM, Rouner D. Narrative processing of entertainment media and mental illness stigma. *Health Commun* 2011, 26:594–604, DOI:10.1080/10410236.2011.560787
33. Quinn N, Shulman A, Knifton L, Byrne P. The impact of a national mental health arts and film festival on stigma and recovery. *Acta Psychiatr Scand* 2011, 123:71–81, DOI:10.1111/j.1600-0447.2010.01573.x
34. Stout PA, Villegas J, Jennings NA. Images of mental illness in the media. *Schizophr Bull* 2004, 30:543–561

Αλληλογραφία: Μ. Οικονόμου, Αναπλ. Καθηγήτρια Ψυχιατρικής, Σαρανταπήχου 35, 114 71 Λυκαβηττός, Αθήνα, Τηλ: (+30) 210-61 70 071–2, 210-72 89 409, 6944 591 280
e-mail: moikonom@med.uoa.gr, meconomu@otenet.gr